

הרב מאיר ברקוביץ - ר"מ במכון

מצות ראיית פנים ועולת ראייה

א. אינו בא אלא מן החולין

פסק הרמב"ם (הל' חגיגה פ"ב, ה"ח):

עולת ראייה אינה באה אלא מן החולין כשאר הקרבנות שאדם חייב בהן וכו'.

המבי"ט בקרית ספר כתב שדין זה נלמד מדכתיב 'מסת נדבת ידך' ובגמ' (חגיגה ז, א) נתבאר ש'מסת' פירושו 'חולין'.

המקור המצויין ע"י המבי"ט טעון באור. בגמ' הנ"ל צויין מקור זה ביחס לשלמי חגיגה. ובתוס' ד"ה מלמד שאדם מביא חובתו הקשו אמאי איצטרך קרא, הרי הלכה זו כי כל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין המובאת במנחות (פב, א), נלמדת ממקור אחר (יעויין מנחות שם), ותרצו תוס' שהואיל ובשלמי חגיגה כתיב 'אשר יברכך' לטפלה למעשר וכלומר שאפשר להביא שלמי חגיגה ממעות מעשר שני) 'אייתי כולהו ממעשר', כלומר היה מקום לחשוב שמותר להביא שלמי חגיגה ממעות מעשר בלבד, קמ"ל קרא 'מסת' שאפשר לטפול ולהשתמש במעות מעשר בשילוב מעות חולין). מבואר מתוס' שאלמלא הו"א זו, די היה במקור הדין במנחות שם.

מענה צ"ע מדוע נזקק המבי"ט למקור זה ('מסת') ביחס לעולת ראייה, לכאורה עולת ראייה אינה שונה מכל 'דבר שבחובה' וההלכה היא ש'אינו בא אלא מן החולין'?

יש להוסיף שלשון הרמב"ם בהלכה שלפנינו: "אינה באה אלא מן החולין כשאר הקרבנות" אומר דרשני. מצד אחד, לשון זו מורה שאין לחפש מקור מיוחד (כפי שעשה המבי"ט) ודי בדין הכללי, כשאר הקרבנות, ומצד שני, ייתכן ועצם הוספת הנימוק מצביע על כך שאין הדבר פשוט כלל.¹

1 עי' תוד"ה אמאי ח, א, שהקשו שעולה אינה בא מן המעשר כי עולה אינה נאכלת, ועי' תוס' הרא"ש ובהערת המהדיר (הרב א' שושנה) שם.

ב. מן העוף

בהלכה הראשונה בהלכות תגיגה כתב הרמב"ם:

ויביא עמו קרבן עולה בין מן העוף בין מן הבהמה.²

וכתב המבי"ט בקרית ספר: "והאי עוף צ"ל דהוי קן אחד (כלומר: ז"א זוג עופות) דלא מצינו בכה"ת פרידה אחת חובה כדאיתא בר"פ דמחוסרי כפרה (כריתות דף ח ע"ב).³

לעומת זאת בספר החינוך (מצוה תפט) כתב:

ואין לקרבן זה שיעור אפילו תור אחד או גוזל פוטר.

וצריך ביאור מה ישיב ספר החינוך לטענת המבי"ט מהגמרא בכריתות.

אמנם האור שמח סבור שבאופן עקרוני יש להביא שני עופות, אך חידש שבפועל די בעוף אחד. וטעמו – הואיל וכל המחוייב בעולת ראייה מביא אף שלמי תגיגה (כמבואר ברמב"ם הלכות תגיגה פרק ב הלכה ב, שכל החייב בראייה חייב בחגיגה) הרי זה כולדת עשירה שמביאה חטאת העוף ועולת בהמה והעוף לחטאת אינו נחשב כבא לבדו. אף כאן הואיל ומחוייב להביא שלמים לחגיגתו די בכך. (וצל"ע, שכן ביולדת עילת החיוב של שני

2. כבר העירו נושאי הכלים של הרמב"ם כי בגמ' לפנינו מופיע שעולת ראייה באה מן הבהמה בלבד. ותמה הכס"מ מהא דתניא בפ"ק דתגיגה (דף ו) לא יראו פני ריקם בזבחים אתה אומר בזבחים או אינו אלא בעופות ומנחות ודין הוא וכו' אף ראייה האמורה לגובה זבחים ומה הן זבחים עולות...והביא שהר"י קורקוס כתב, שבמקום או אינו אלא בעופות היה גורס רבינו או אינו אלא במנחות או היה גורס או אינו אלא בכספים כמו שהיא שנויה במכילתא ומשמע ליה דעופות בכלל זבחים הם, עכ"ל הכס"מ. תוס' בדף ד ע"א בודאי חולקים על הרמב"ם. את קושיית הגמ' (ד, א) איצטריך קרא למעוטי סיפא (ביחס לטומטום) ביארו תוס' כך: מספק היה מקום לומר לטומטום (ספק זכר ספק נקבה) לבוא לעזרה, ולהביא קרבן על תנאי (אם זכר – ה'ז עולת חובה ואם נקבה הרי זה תנאי). אך הואיל ואינו ראוי לסמוך עליו (שמא נקבה) מוטב שישאר בבית (ולכן שאלה הגמ' – איצטריך קרא למעוטי ספקא, הלא אף בלא פסוק נאמר לו שאינו חייב?) ואילו תוס' סברו כרמב"ם – יכול הטומטום להביא עולת ראייה מן העוף ובכך ימנע מלבטל את מצות הסמיכה, שכן אין סמיכה בעופות. מוכח, לכאורה, שלדעת תוס' עולת ראייה אינה באה אלא מן הבקר.

3. עי' בחי' הגרי"ז על הרמב"ם (הל' מעשה הקרבנות פי"ד, ה"ב) שמפרש שאין הנדון בגמ' כריתות שם, רק בנידון קרבנות הגר בלבד אלא שפרידה אחת אינר קרבן שלם ואינה בת הבאה כלל בקרבנות חובה, ונסתייע בדברי הקרית ספר.

מצות ראיית פנים ועולת ראייה

הקרבנות אחד הוא, אך חיוב עולת ראייה וחיוב שלמי שמחה – הם שני חיובים נפרדים⁴).

אולי ניתן לדחוק בלשון ספר החינוך כחידושו של האור שמח, אך יותר מסתבר שהחינוך אינו סובר כמבי"ט כלל ולשיטתו די בעוף אחד בלבד למצוה זו.

ג. מצות ראייה – מקורה וגדרה

1) סדר המצות ב'חינוך'

ספר החינוך בפרשת ראה מונה מצות עשה של ראית פנים בעזרה ומצות לא תעשה לא להראות ריקם. וכך נאמר בתורה (דברים טז, טז):

שלוש פעמים בשנה יראה כל זכורך את פני ד' אלהיך במקום אשר יבחר בחג המצות ובחג השבעות ובחג הסוכות ולא יראה את פני ד' ריקם:

וצריך ביאור מדוע לא מנה מצוות אלו בפרשת משפטים או בפרשת כי תשא, בהם מופיעים פסוקים דומים?

2) הגדרת המצוה ברמב"ם

יש להסתפק מה דינו של אדם שבא לעזרה ברגל ולא הביא עמו קרבן. במושכל ראשון היה נראה שאדם כזה קיים מצוה 'שלוש פעמים בשנה יראה' ויחד עם זאת עבר על מצות לא תעשה 'ולא יראו פני ריקם'. וכך נוקט הטורי אבן בתחילת מסכת חגיגה. אמנם הרמב"ם פסק כך (הלכות חגיגה פ"א, ה"א):

שלוש מצות עשה נצטוו ישראל בכל רגל משלש רגלים ואלו הן: הראייה שנאמר יראה כל זכורך, והחגיגה שנאמר תחוג לה' אלהיך, והשמחה שנאמר ושמחת בחגך, הראייה האמורה בתורה היא שיראה פניו בעזרה ביום טוב הראשון של חג ויביא עמו קרבן עולה בין מן העוף בין מן הבהמה, ומי שבא

4. אמנם אין להקשות על האור שמח מדברי המבי"ט, שכן לקרית ספר גירסא שונה ברמב"ם בפרק ב מהלכות חגיגה. בניגוד לגירסת האור שמח לפיו "כל החייב בראיה חייב חגיגה" גירסת המבי"ט היא "כל הפטור מן הראיה חייב בחגיגה" ולפי"ז אין הצמדה הכרחית כפי שנקט האור שמח.

לעזרה ביום ראשון ולא הביא עולה לא דיו שלא עשה מצות
עשה אלא עובר על לא תעשה שנאמר לא יראו פני ריקם,
ואינו לוקה על לאו זה שהרי לא עשה מעשה.

מבואר בדבריו, שהבא לעזרה בלי קרבן לא קיים את מצות העשה. וצריך
ביאור מדוע?

המנחת חינוך (מצוה תפט) רמז לכך שהחטון במצוה הוא בכך שלפנינו
מקרה של מצוה הבאה בעבירה.

ביאור זה בודאי אינו מוסכם:

יש לבחון מה דעת הרמב"ם במצות הבאה בעבירה בכלל (האם זהו חיסרון
דאורייתא?) שכן בהלכה לפנינו נראה שאי קיום המצוה הוא מוחלט. ויש
פוסקים שהעלו בשיטת הרמב"ם שמהב"ע אינו פסול אלא לכתחלה אבל
בדיעבד כשר". (עי' שו"ת נודע ביהודה תנינא - או"ח סימן קלד בתשובת בנו).

כמו כן יש הסוברים שחיסרון של מצוה הבאה בעבירה קיים רק בעבירות
הנוגעות ל'חפצא' ולא בדינים המוטלים על הגברא. הירושלמי (שבת פרק
יג) מתלק בין הקורע על מתו בשבת לבין האוכל מצה גזולה בליל טו
בניסן. 'תמן גופא עבירה הכא הוא עבר עבירה'. כלומר במצה הגזולה
החיסרון הוא בחפצא ולכן אין כאן קיום מצוה ואילו בקורע על מתו אין
איסור בחפץ. וכך ביאר את הירושלמי הבית יוסף (טור יו"ד סי' שמ).⁵ כמו
כן המעיין בלחם משנה (הל' לולב פ"ח ה"א) יראה שלא ניתן לפרש את
הרמב"ם שלפנינו מכח מהב"ע.

אף האפיקי ים (ח"א סי' ב אות ו) הציע כדברי המנחת חינוך - אי קיום
המצוה הוא בגלל מצוה הבאה בעבירה, אך אח"כ הסיק: "ומסתברא לי
דלא שייך בכה"ג מצוה הבאה בעבירה, דאין המצוה באה מחמת העבירה,
רק להיפך דהעבירה נולדה מקיום המצוה, ומהב"ע שמענו, אבל לא עבירה
הבאה במצוה".... (והשוה לשוחט פסח על החמץ ואכמ"ל).

לפי זה אין מקום לחיסרון מצוה הבאה בעבירה בראית פנים 'ריקם' ולכן
יש לחתור למצוא פירוש אחר בדברי הרמב"ם.

5. עי' בספר מנחת אלימלך, לרב אלימלך וינטר שליט"א, ח"א סימן ג ביאורים שונים
בירושלמי, אך נטה לביאורו של הבית יוסף והרחיב בזה.

מצות ראיית פנים ועולת ראייה

כמו כן קיים קושי בלשון הרמב"ם; "לא דיו שלא עשה מצות עשה אלא עובר על לא תעשה." אם כל החיסרון בעשה נובע ממצוה הבאה בעבירה, הרמב"ם היה צריך להקדים את הבאת הלאו לפני קביעה זו. מלשונו משמע שהחיסרון בעשה הוא עצמאי ואינו נובע מעבירת הלאו.⁶

ייתכן ולדעת הרמב"ם הלאו של 'ריקם' מגדיר את העשה. ומעתה יש לומר שהבאת קרבן הוא תנאי בקיום העשה, ואכן המנחת חינוך בעצמו כותב שלרמב"ם הבאת הקרבן היא תנאי במצות עשה, אך הוא אינו מגדיר מנין תנאי זה.

אם כנים הדברים יובן מדוע החינוך מנה מצות אלו בפרשת ראה ולא בחומש שמות. בשני המקומות בחומש שמות הלאו אינו צמוד לעשה, ויתר על כן הוא מופיע לפניו. מנין אם כן להצמיד את העשה לגדרי הלאו? אך בפרשת ראה הלאו מופיע לאחר העשה ובהמשכו של אותו פסוק. ייתכן וכאן המקור להגדרת העשה על פי הלאו. ולכן דקדק החינוך למנות המצות בפרשת ראה.

מקור אפשרי לדברי הרמב"ם צויין ע"י הטורי אבן בהפנותו לדברי הגמ' (בחגיגה ז, א):

ואין נראין ריקנים, משום שנאמר ולא יראו פני ריקם.

וצריך ביאור מה הוסיף התנא בדרשה זו על הכתוב בפסוק עצמו,⁷ ולרמב"ם אתי שפיר, שכן יש לומר שהתנא בא להשמיע לנו שמי שאינו יכול להביא קרבן, לא יקיים מצות ראיית פנים (וטעם הדבר מפני שמצות הראיה כוללת ראיית פנים וקרבן).⁸

3) הפטור מן העשה – חיובו בלאו

המנחת חינוך דן בשאלה הבאה: אותם הפטורים ממצות העשה של ראית פנים (משנה ריש מסכת חגיגה) כגון נשים, האם חל עליהם הלאו של 'ולא

6. יתר על כן פשטות הלשון מורה שחידוש יותר גדול הוא בכך שעובר על לאו באופן זה ולא אי קיום העשה: 'לא דיו וכו'. ואם אי קיום העשה נובע מהלאו קשה לבאר לשונו.

7. עי' שפ"א במקום ד"ה בגמ' איתבי.

8. ראייה זו טעונה בירור, אף אם נסבור שהלאו אינו מגדיר העשה אלא שהקרבן הוא תנאי לקיום העשה, הרי כבר לימדנו הטו"א שלא שייך בכה"ג עשה דוחה לא תעשה הואיל ואין עשה דוחה לא תעשה במקדש.

יראו פני ריקס' אם יבואו לעזרה? הרמב"ם בספר המצית (לא תעשה קנו) וספר החינוך כתבו שנשים אינן חייבות בלאו זה. ותמה המנחת חינוך – זו מנין להם?¹⁰

לאור דברינו דין זה מסתבר מאד. מאחר וקים לן שהלאו בא להגדיר את העשה, י"ל שמי שפטור מזה (מהעשה) פטור מזה (מהלאו) שכן לא רק שהוקשו זה לזה אלא הן שתי מצות המשלימות ומגדירות זו את זו. המנחת חינוך לשיטתו, שהבין שטעמו של הרמב"ם (לאי קיום העשה) משום מצוה הבאה בעבירה, לא העלה כלל אפשרות להסבר זה בדבריו.

חיזוק להסבר הנ"ל ניתן למצא בדברי המאירי¹¹ (חגיגה ב. א):

אמר המאירי הכל חייבין בראיה וכו' ותחלת הדברים צריך אתה לידע שג' קרבנות נצטוו ישראל להקריב בכל רגל ורגל הראשון עולת ראיה והוא שנאמר בה שלש פעמים בשנה

9. שער המלך (הל' עכו"ם פי"ב ה"ג), כתב שכל שפטור מאזהרת הלאו דלא יראו פטור נמי מהעשה של ראיה, (יש להדגיש שאין זה כדרכנו בגוף המאמר. שער המלך בא מכח זיקש כללי של דברים הדומים ועי' בהמשך שהשוה זאת לעשה ולא תעשה ביו"ט ועוד ולדברינו הלאו והעשה בראיה משלימים זה את זה ולא רק עסוקים בענין אחד. והוסיף להקשות לר"י מא"י, הנזכר בתוס' קידושין לד שסבור שנשים אינן בכלל השבתון ביו"ט, הרי שאינו מקיש ואומר שכל שישנן בלאו ישנן בעשה, א"כ מסתבר שאף להיפך אין הכרח שמקיש, לעומת הרמב"ם ש"ל שנשים בכלל העשה דשבתון ביו"ט. ולומר שלדעתו נשים מוזהרות שלא ליראות ריקס הרי זה דוחק דלא לישתמיט שום זנא לומר כן. וכתב שיש ליישב בדוחק ד'זכורד' דרישא דקרא קאי נמי א'לא יראה' דשלאחריו נמי קאי ונדרש לפניו ולאחריו. אך הקשה על הצעתו, מקושיית הגמ' (חגיגה ד, א) ל"ל 'זכורד' ת"ל דהוי מ"ע שהז"ג, ומאי קשיא הא בעי 'זכורד' למיעוטניהו מהלאו, עכת"ד. ויש להעיר שלהסברו א"ש נמי מה שהחינוך מנה הלאו בפ' ראה, שכן רק בראה ניתן ללמוד שנשים פטורות מהלאו מדכתיב זכורד. עוד יש להעיר, שקושייתו מחגיגה דף ד קשה אף על פירושו בדעת הרמב"ם. אם לרמב"ם מקישים העשה ללאו, היה ניתן לומר שנשים חייבות אף בעשה וכמו שהרמב"ם מחייבן בעשה דשבתון ביו"ט מיקש דכל שישנן בלאו, אלא ש"ל דכתיב 'זכורד', אך א"כ אין מקום לקושיית הגמ', ואי לא כתיב זכורד מהיכי נחייבניהו הרי זו מ"ע שהז"ג, ולנ"ל היה צ"ל שבעינן קרא דאל"ה היה אפשר לחייבן מכח היקש העשה ללא תעשה, וצ"ע מדוע שער המלך הקשה בן רק לדבריו בדעת ר"י מא"י.

10. נראה שכן דעת תוס' בערכין (ב, ב), מכך שכתבו שחיוב נשים בראיה (לירושלמי) אינו אלא אסמכתא. וצ"ב דסוכ"ס קעברי אלאו.

11. צויין בקונטרסו של הרב אהרן פפויפר, עמ"ס חגיגה.

מצות ראיית פנים ועולת ראייה

יראה את כל זכורך וראיה זו לא ראית חנם שהרי נאמר לא יראו פני ריקם אלא שהיו מביאים עולה שהיא כלה כליל ומקריבים אותה.

פשטות לשונו מורה שחייב הקרבן הוא חלק ממצות העשה של 'שלוש פעמים בשנה יראה', דאל"ה לא היה צריך להביא אלא את הלאו של 'לא יראו פני ריקם'.

אמנם יש להעיר על שיטה זו. אם סוף הפסוק הנ"ל: "ולא יראה את פני ד' ריקם" אכן בא להגדיר את מצות העשה שבראשית הפסוק, מנין שלפנינו מצות לא תעשה כלל? ייתכן ולשון השלילה לא בא לחייב על לא תעשה¹² אלא רק כהגדרת מצות העשה?

לכן נראה לומר באופן קצת שונה: ייתכן והסיפא של הפסוק בפרשת ראה, אכן אינו לא תעשה כלל,¹³ אלא בא אך ורק להגדיר את מצות העשה. אך מהפרדת הלאו מהעשה בפרשיות משפטים וכי תשא (ומסדר הפסוקים) אנו יודעים כי אכן קיימת מצות לא תעשה בראיה ריקם. אמנם, אם כן יטען הטוען – מדוע החינוך מנה את מצות הלא תעשה בפרשת ראה? יש להשיב באחד משני אופנים: א) אף שהלאו נמנה בפ' ראה, הפסוק המצוטט בחינוך הוא פסוק מחומש שמות, ועובדה זו מהווה ראיה לטיעון הנ"ל, וסידור הלאו בפרשת ראה נועד רק להסמיכו לעשה. ב) מאחר וברור שיש מצות לא תעשה בראיה ריקם (בעקבות הפסוקים בחומש שמות) אין מניעה מלראות בפסוק בפרשת ראה לאו אף שעיקר ענינו בא להגדיר את העשה.

אף הטורי אבן למד ברמב"ם שחובת הקרבת קרבן ראייה הוא תנאי לקיום מצות העשה, אלא שהוכיח הטורי אבן מהירושלמי לא כך. בירושלמי איתא שנשים וטף פטורים מקרבן ראייה, אך חייבים הם בראיית פנים, ואם כן מכאן מוכח שראית פנים וקרבן הם שני ענינים נפרדים ואם נראה בלא קרבן קיים לכה"פ ראית פנים.¹⁴ לעומת זאת הרב ז'ולטי (משנת יעבץ

12. לשאלה זו נתעוררתי מבאור הגר"פ לספר המצוות של רס"ג.

13. אך אם נפרש כן, שוב אין אפשרות להסביר כנ"ל שהרמב"ם למד שנשים אינן בכלל הלאו מכך שהלאו והעשה שלובים יחדיו, כי להצעה הנוכחית, הפסוק בראה שמגדיר את העשה אינו המקור ללאו.

14. יש להעיר שכך הובן הירושלמי בתוס' ריש מכילתין. אמנם בירושלמי שלפנינו נזכר דבר

או"ח סימן מב) הביא בשם חכם אחד מקור להבנה הנ"ל ברמב"ם. בחגיגה (ו, ב): "תניא ר"י הגלילי אומר שלש מצות עשה נצטוו ישראל בעלייתם לרגל, ראיה חגיגה ושמחה... שהראיה עולה כולה לגבוה מה שאין כן בשניהם וכו'", ובסמ"ג (מ"ע רכז) גרס "שלש מצות עשה נצטוו ישראל בעלייתם לרגל" הרי שאף שהברייתא עוסקת בקרבן פותחת היא בלשון עשה.

ד. נפקא מינות

1) עשה דוחה לא תעשה

הטורי אבן דן בדינו של מי שאין באפשרותו להביא עולת ראיה. ונטה לומר שיבוא לעזרה ויקיים מצות ראית פנים. ובנוגע למצות הלא תעשה שמבטל, יש לומר שעשה (ודראית פנים) דוחה לא תעשה (ולא יראו פני ריקם).¹⁵ אם ננקוט בדעת בהרמב"ם שהבאת הקרבן מהווה תנאי בקיום העשה [באופנים השונים שהוגדרו לעיל, פרט לשיטת המנחת חינוך שיש כאן מצוה הבאה בעבירה]¹⁶ ולשיטת הגר"ח בסטנסיל (רא"ה לקמן הע' 21), שהעשה עצמו אינו מחייב קרבן יש להסתפק בנקודה זו], אין מקום לשאלה זו כלל. העשה אינו מתקיים בהעדר קרבן ולכן אין כאן עשה כלל שידחה לא תעשה, וכבר ציין זאת הטו"א בחגיגה דף ד. למעשה אין כאן נפ"מ בין השיטות השונות כי אף הטו"א בעצמו הסיק שאין אפשרות לומר במקרה זה עשה דוחה לא תעשה, בגלל הכלל ש'אין עשה דוחה לא תעשה במקדש' כמבואר במסכת זבחים דף צז ע"ב. (ואמנם בפשטות כלל זה נתון במחלוקת אמוראים כפי הנראה בפשטות הסוגיא בזבחים ולכן הנפ"מ היא נכונה לשיטה אחת).

זה רק ביחס לקטן ויש שלמדו שאכן יש חיוב עצמאי בקטן. ואף אם הירושלמי מכוון גם לנשים, פשטות הילפותא שם מהקהל ויש כאן חיוב חדש (עי' טפ"א).

15. יישום הכלל 'עשה דוחה לא תעשה' בכה"ג אינו פשוט. יעויין בתורע"א (מסכת פסחים פ' אלו עוברין אות יב) בשם הצ"ח שהשיג על אבן העוזר. לדעת אבן העוזר ההולך לשחוט פסחו ונזכר שיש לו חמץ בביתו לאחר חצות, כששוב א"א לבטל, ימשיך בדרכו ויבוא עשה של פסח וידחה לא תעשה של "לא תשחט על חמץ", וטען הצ"ח ש"לא אמרינן כן בדבר שהלאו הזה בעצמותו" כלומר התורה אסרה שריטת פסח באופן זה (ועשה דוחה לא תעשה שידך באופן שהלאו נאמר באופן כללי ולא כהגבלה למצות עשה המסויימת שלפנינו. והעיר רע"א שמהטו"א רואים שסבר כדעת אבן העוזר). ועי' בתפארת ירושלים שם ובשו"ת שבט הלוי ח"א סי' קנ חילוק בין הטו"א לאבן העוזר.
16. עי' תורה תמימה סוף חומש ויקרא, היכן אומרים מהב"ע והיכן עשה דוחה לא תעשה.

2) חינוך קטן במצות ראייה

במסכת חגיגה (ד, א) נזכר שקטן שהגיע לחינוך חייב בראיה מדין חינוך ובגמ' מפורש שחייב זה מדרבנן.¹⁷ האם חינוך הקטן כולל בתוכו הבאת קרבן? בשאלה זו נחלקו רש"י ותוס' בתחילת המסכת (ב, א). בדעת הרמב"ם דנו נושאי כליו. אם ננקוט שהבאת קרבן מהוה תנאי בקיום העשה, נצטרך להתמודד עם דעת הסוברים שחינוך קטן אינו כולל הבאת קרבן. וצריך ביאור אם ניתן לומר כאן שמצות חינוך אינו מחייב עמידה על פרטי המצוה (כדוגמת חינוך למצות ארבעת המינים, בלולב שאול לסוברים שדי בכך, בניגוד לרימון וכד'¹⁸ וצ"ע.

3) נראה בעזרה בלילה

אם ראית פנים אינה מתקיימת ללא קרבן עולת ראייה, בהחלט ייתכן שמי שנכנס לעזרה בזמנים שאינם ראויים להקריב הקרבנות, כגון לילה או שבת אינו עובר על הלאו של 'ריקם', ואף אינו מקיים מצות עשה של ראית פנים ולא די לו שישלח קרבן. לטורי אבן אין הדבר כן, וראית פנים אינה מוגבלת ליום (עפ"י המנחת חינוך).

4) שלח קרבנו לפני שנראה בעזרה

כתב המנחת חינוך (מצוה תפט):

...דאם שלח קרבן קודם (שנראה מ.ב.) יכול להראות אח"כ בלא קרבן, דזה לא הוי ריקם כיון דהביא קרבן קודם לזה. וכן אם היה ראית פנים ואח"כ הביא קרבן על ראית פנים זה ג"כ לא הוי ריקם, כדברי הלחם משנה שכתבתי לעיל. אך עכ"פ בהתראה בעזרה ביום ראשון צריך להביא קרבן כמו שכתבתי לעיל.

אמנם הרמב"ן בחידושיו למסכת סוכה (מת, א ד"ה ולודי) כתב כך:

שהרי זה שלא בא לעזרה עד שמיני צריך הוא להביא עמו עולת ראייה בשמיני... ואי אפשר ששלח נמי עולתו בשביעי

17. לדעת הנצי"ב, בחיבורו מרומי שדה בתחילת המסכת, ייתכן ולרמב"ם תיוב קטן הוא מדאורייתא (עכ"פ כחיוב של אביו) ואכמ"ל.

18. יש מן האחרונים שמחלק בין לולב גזול – שייתכן וזהו חיסרון בגברא (חסר ב'לכם') אך

קודם שנתראה פנים בעזרה, שאין חובתה אלא בשעת ראייה דכתיב ולא יראו פני ריקם וכו'.

ויש לתלות מחלוקת זו בגדר חיוב הקרבן. אם ראית פנים היא המחייבת בקרבן יש לומר שאי אפשר לשלוח קרבנו ע"י שליח לפני שהתראה בעזרה, אך אם החיוב הוא מכח מצות הלא תעשה בלבד ייתכן והשולח עולה ואח"כ נראה בעזרה, לא נקרא שנראה ריקם.

5) אינו בא אלא מן החולין

לאפשרות שחיוב קרבן עולת ראייה נעוץ במצות העשה, הרי זה ככל דבר שבחובה שאינו בא אלא מן החולין. אולם לפי הטורי אבן ודעימיה (בצורות ההסבר השונות), שחיוב הקרבן הוא רק מחמת הכאו יש להסתפק אם מקרי דבר שבחובה. ייתכן ודבר שבחובה אינו אלא כשבאים לקיים חובה המוטלת על האדם, ואילו כאן אם אינו בא לעזרה אינו מתחייב כלל בקרבן, ולא עוד אלא שאף ביאתו לעזרה אינה מחייבת אותו בהבאת קרבן, אלא רק הצורך להינצל מן הלאו.¹⁹

6) מן העוף

כיוצא בזה יש לומר ביחס לחובה להקריב קן של שתי פרידות ולא פרידה אחת. חיוב זה נאמר אך ורק בקרבנות חובה, ואולי לענין זה קרבן שכל הבאתו הוא על מנת להינצל מהלאו, לא נקרא דבר שבחובה. ועדיין צריך ביאור.²⁰

החפצא ראויה (וראייה לכך – אם הבעלים ייטול הלולב), לבין דב' שאינו מד' מינים (רימון וכד'), ראה לדוגמא – משנת יעבץ חלק המועדים. ועי' בית ישי ס' לד.

19. המקור ברוך בסי' ד דן באכילת קדשי במה קטנה באנינות. וכתב לדחות הראייה שיש שהביאו מהירושלמי, ביצה ב, ד וחגיגה ב, ג שם מובא שדוד המלך מת בעצרת והיו כל ישראל אוננים והקריבו למחרת. יש לדון אלו קרבנות היו מנועים מלהקריב ונדחו למחרת. והאריך שם (וע"ש שהביא מחלוקת בדין אין אנינות במיעד, האם זה מתיר הקרבת קדשים בלבד או אף אכילתם). והמקור ברוך כתב שאין להביא ראייה מהירושלמי כי ראייה וחגיגה הם חובות שקבוע להם זמן וממילא אין היחיד מקריבם אף בבמת ציבור, ע"ש. ולנאמר בפנים, ייתכן ועולת ראייה אינה בכלל חוב שקבוע לו זמן הואיל ומתחייב בהבאתו רק כדי להינצל מהלאו, וביותר שאינו מתחייב בהבאתו ע"י הזמן גרידא אלא ע"י ביאתו לעזרה.

20. ואולי ניתן להסביר בדרך קצת שונה עפ"י גירסת מהר"י קורקוס בגמ', לעיל הערה 2, לפיו הו"א שיכול להביא כספים כדי שלא יבוא ריקם. לכאורה מזו"א זו מוכר שאין

ה. שיטת השפ"א והגר"ח: חיוב הקרבן מגדרי הלאו

זה לשון השפת אמת:

...טעם הרמב"ם היא דלא מצינו מצוה שיהיה עבירה וכיון
דהתורה אמרה ולא יראה פני ריקם א"כ כשנראה ריקם לא
קיים בזה מצות ראייה ועשה עבירה ועבירה א"א בשום פנים
להיות מצוה א"כ הני דפטורין מקרבן דלא עברו עבירה שפיר
קיימו המצוה...

מבואר בדבריו שחיוב הבאת הקרבן הוא מגדרי הלאו, אלא שלא ייתכן
לקיים מצוה במעשה שהתורה הגדירתו עבירה. יש שלמדו בכונת דבריו
שיש כאן מצוה הבאה בעבירה (וכן בדברי הגר"ח בסטנסיל),²¹ אך אם זו
כונתו היה לו לפרש דבריו ולומר בפשטות, ובלשון חז"ל: 'מצוה הבאה
בעבירה'. נראה שכונתו שפעולה מסויימת אותה התורה אסרה להדיא לא
יכולה להיחשב כמצוה, (ואולי כונתו כטענת הצ"ח, ראה הע' 11). לענייננו
מבואר שהשפ"א למד ברמב"ם שהעשה מחייב ראית פנים בלבד ואעפ"כ
אינו מקיימו אלא אם כן ניצל מהלאו. עפי"ז ביאר את הירושלמי שממנו
עולה שיש מי שחייב בעשה ופטור מהלאו תעשה ולכן מקיים מצות ראייה
בראית פנים בלבד.

ו. חזון יחזקאל: הבאת קרבן – תנאי בראיית פנים

הרב אברמסקי בתוספתא ריש חגיגה האריך בשיטת הרמב"ם ונציין
לתורף דבריו בקצרה: כונת הרמב"ם שתנאי לקיום מצות ראיית פנים הוא

כאן חובת קרבן אלא חובת הבאת מתנה, ואולי אף למסקנה י"ל כן, אך קיום חובת
הבאת המתנה היא ע"י קרבן, ואם כן לא מיקרי בכה"ג דבר שבחובה – לא לגבי חיוב
הבאת קן ולא לגבי הדין שכל דבר שבחובה אינו בא אלא מן החולין.

21. עי' חידושי הגר"ח בסטנסיל 'בדין עולת ראייה' שהאריך בנידון, תוך עיון בדברי הרמב"ם
שאינו לוקה על הלאו של ריקם כי לא עשה מעשה (עי' שאגת אריה סי' לב). לענייננו
נסתפק בציטוט הבא: "והנה על ריש דברי הרמב"ם מה שכתב שלא קיים העשה, הקשה
הטו"א דמה שייך האיסור דלא יראה פני ריקם לקיום העשה דראית פנים בעזרה ואמאי
לא קיים העשה כלל. והמוכרח מזה דכשבא ריקם לעזרה, עצם הראית פנים בעזרה הוא
האיסור, וכיון שהוא מעשה שאסרתו תורה אין שייך שיקיים בזה מצות עשה, דהוא
מעשה איסור ולא מעשה מצוה." כשפ"א, גם הגר"ח לא השתמש בביטוי המקובל
והפשוט 'מצוה הבאה בעבירה'.

הבאת הקרבן. אך במה שהתקשנו מנין התנייה זו, סבור הרב אברמסקי שהתנייה זו נתפרשה בתוספתא ריש חגיגה ומבוסס על לימוד מפסוק:

הטמא פטור מן הראיה, שנאמר: (דברים יב) ובאת שמה והבאתם שמה, בראוי ליכנס לעזרה, יצא טמא שאין ראוי ליכנס לעזרה. (תוספתא חגיגה א, א)

מבואר בדרשה זו שרק משבא אדם להראות התחייב בעולת ראיה, ומי שאינו יכול לראות פטור מקרבן זה; נראה שה"א היתה שטמא ישלח קרבנו וקמ"ל שאין חיוב ראית קרבן בלא ראית פנים. וכך אף מתפרשת דרשה זו בירושלמי ריש מכילתין.

הוסיף הרב אברמסקי וכתב: "מדרשה זו נובע גם הדין האמור... (ברמב"ם – מי שלא הביא עולה לא קיים העשה מ.ב.). כיון שנקטינן שהאמור בקרא "והבאתם שמה" עולת ראיה אינו אלא אם כן ישנו ב"ובאת שמה" היינו שבא לעזרה, הרי משמע שעולת ראיה הוא דין בקיום מצות ראית פנים בעזרה, ואינו מקיים "ובאת שמה" אלא ב"והבאתם שמה".

נמצאנו למדים כי לשיטה זו קרבן הראיה הוא אכן תנאי בקיום מצות העשה של ראית פנים, אך מקורו בדרשה חדשה, והגדרת העשה אינה תלויה בלאו, בניגוד להצעתנו לעיל.

יש לציין שדברי הרב אברמסקי מתבססים על השאלה: מה צורך בדרשה זו למעט טמא מראיה, לכאורה פשוט שאינו נכנס לעזרה? ומדוע בעי קרא למעטו מקרבן ראיה, אם אינו נראה כלל. אמנם בשאלות אלו התקשה הטו"א (חגיגה ד, ב בד"ה בשלמא) ותירץ באוקימתות שונות (מציאויות בהם נכנס טמא לעזרה). ואכן הטו"א לשיטתו לא ראה בסוגיא זו (של טמא) מקור אפשרי לדברי הרמב"ם.²²

ז. "ולא יראו פני ריקם" – ספר המצוות ורש"י

בפרשת משפטים ובפרשת כי תשא שבחומש שמות (בשני המקומות) פרש"י

22. הרב שך באבי עזרי (הל' חגיגה פ"א ה"י) כתב שאין הכרח מדרשה זו "דלאו דוקא נקט הערל והטמא פטורין מראיה, דהא כמו כן פטורין מקרבן חגיגה במפורש ברמב"ם (הל' חגיגה פ"ב ה"ד) ועיין בתוס' (פסחים פ, א ד"ה אתה מדחהו), דגם לחגיגה יש דין של עולת ראיה" ולפי"ז הדרשה שלפנינו לא באה ללמד על הראיה אלא על החגיגה.

מצות ראיית פנים ועולת ראייה

"לא יראו פני ריקם אלא מצוה עליכם להביא עולות. לעומת זאת בפרשת ראה כתב רש"י: "ולא יראה את פני ה' ריקם - אלא הבא עולות ראייה ושלמי חגיגה".

ועי' רא"ם ובעוד מפרשני רש"י עמדו על כך שלא זו מוסב על עולת ראייה בלבד ומדוע רש"י הוסיף שלמי חגיגה,²³ ואף החילוק שבדברי רש"י בין המקומות השונים בתורה, אומר דרשני).

אף בספר המצוות שלרמב"ם מצינו כן, וז"ל (מהדורת פרנקל מלא תעשה קנו):

והמצוה הקנ"ו היא שהזהירנו מעלות לרגל מבלי קרבן שיהיה עמנו נקריבהו שם. והוא אמרו יתעלה (משפטים כג) לא יראו פני ריקם. ועל כל פנים יהיה עמו עולה ושלמים (מ"ע נב - נג)...

לעיל הוצע פירוש בדברי הרמב"ם לפיו הלאו של 'ולא יראו פני ריקם' מגדיר את העשה של 'יראה כל זכורך'. מבלי לבחון כעת את השאלה מה מקור דברי הרמב"ם ורש"י לכך שהלאו כולל עולות ראייה ושלמי חגיגה וקשיים שיש בכך, מעורר הדבר קושי גדול בגישה הנ"ל. שכן אם לאו זה מוסב, לא רק על עולת ראייה אלא אף על שלמי שמחה, קשה לומר שפסוק זה אף מגדיר לנו את העשה של ראית פנים וצ"ע.²⁴

23. ועי' הגהות המל"מ על ספר החינוך (מצוה פח) שתמה על החינוך שבמצות חגיגה כתב שהעובר עליה ביטל עשה ואף עבר על לאו שנאמר 'ולא יראו פני ריקם'.

24. יש עוד מקום עיון בשתי נקודות: א) מחלוקת רבי יוחנן ור"ל חגיגה דף ז ע"א, ועי' תוד"ה רבי יוחנן ובתוס' הרא"ש שם. וברמב"ם הלכות חגיגה פ"ב הלכה ו ובנו"כ שם. וע"ע משנת יעבץ (מועדים סי' מב אות ד). ב) הבאת קרבן ע"י יורשים (רמב"ם הל' חגיגה פ"א, ה"י), הגר"ח סטנסיל הנ"ל, אבי עזרי במקום ועוד.